

מבוא

מיכאל קרן

שנית, קשר המחיש את התרומה המחקרית הכרוכה בשילוב בין השיבה ביקורתית בתחום התקשורת לבין המחקר ההיסטורי. בהנהגתם הברוכה של מייסדיו, נמועה מקוראי קשר בדרך כלל הפרקטיקה שבה התקשורת נדונה באמצעות סידרה של אמיתות (נוסח "העיתונות היא כלב השמירה של הדמוקרטיה") שאינן מוגנות במחקר היסטורי ממשי. ולבסוף, קשר הציע כיווני מחשבה וניתוח עשויים לסייע במעט להבנת היחס המורכב בין התקשורת היהודית וסביבתה החברתית, התרבותית, הכלכלית והפוליטית הן לפני הקמת מדינת ישראל והן לאחר מכן.

קוראי קשר נתברכו למשל במחקרים שהבהירו את התפקיד שמילאה העתונות היהודית בגרמניה כמקור מידע יחיד לעתים לגבי הפעילות נגד האנטישמיות, את הפונקציה שמילא ירחון הספרות הסובייטי סאוועטישי היימלאנד בתמיכה בסופרי יידיש צעירים בשנות השקיעה של ברית המועצות, את החשיבות התרבותית והפוליטית של הפצת העתון הקהירי ישראל בשלוש שפות, את הקשרים המסועפים בין התפתחות עתונות יהודית במזרח אירופה והפצת השכלה אוניברסלית בקרב קהילות יהודיות שם, את הקשר בין המאבקים שהתחוללו על אופי העתונות העברית לבין גיבוש היישוב היהודי בארץ ישראל, את הדינמיקה של היחסים בין שלטונות מדינת ישראל בראשיתה ואמצעי התקשורת. ואלה רק דוגמאות מעטות.

"קשר" גם תרם להבנת היחסים בין התקשורת והמדינה הריבונית באמצעות מאמרים בנושאי חופש הביטוי, מוסדות, מבנה ומימון התקשורת הישראלית, ועוד.

הגיליון הנוכחי, מס' 30, מצטרף אפוא למסורת מפוארת זו ומציע מאמרים בתחומים שונים הנוגעים בתקשורת היהודית בארץ ובעולם. הגיליון נפתח במאמרו של היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, על "תקשורת, אמת, שידור ציבורי ומסחרי ואינטרס הציבור", ובעקבותיו מופיעים מאמרים על צריכת חדשות מאת ד"ר מירה משה, על כלי תקשורת בעולם החרדי מאת ד"ר קימי קפלן, על ייצוגים תרבותיים בתכניות טלוויזיה ("לתפוס את השמים" מאת פרופסור דן אוריין ו"זינואנה" מאת ד"ר איילת כהן), על טלוויזיה קהילתית מאת ד"ר הלל נוסק, על התפתחות האתיקה העיתונאית בישראל מאת ד"ר יחיאל לימור, ועל שיח ב"זואלה ציט" מאת דותן בלייס. אחר כך מופיעים שני דיוקנאות – דיוקנו של ד"ר עזריאל קרליבך, בהקשר של הקמת מעריב, מאת שלום רוזנפלד, ודיוקנה של הסופרת, הכתבת והעורכת ברכה חבס מאת ד"ר מרדכי נאור. פרופסור ברונז די פורטו מתאר את תולדותיו של כתב העת היהודי הראשון באיטליה, לה ריוויסטה איסראליטיקה, ושלמה שבא מציג את תמונתו של הצלם רודי ויסנשטיין, מחוצי הצילום העיתונאי בישראל.

בכוונתנו להקדיש את קשר 31, האמור להופיע במאי 2002, למופעי השונים של השיח על הציונות והפוסט-ציונות באמצעי תקשורת שונים – עיתונים, כתבי-עת, אינטרנט, ספרים, סרטים, מחזות, כנסים מדעיים, דיוני רדיו וטלוויזיה, ועוד – בארץ ובעולם היהודי. המערכת תשמח לקבל הצעות למאמרים בנושא זה.

לפנינו גיליון מס' 30 של קשר, כתב העת של המכון לחקר העתונות והתקשורת היהודית שהפך לאחרונה חלק מהמרכז לחקר התקשורת של העם היהודי ע"ש אנדראה וצ'רלס ברונפמן. קשר הושק לפני 15 שנה על ידי מייסד המכון ומי שעמד בראשו שנים רבות, חתן פרס ישראל לעתונות, שלום רוזנפלד, ויוצא לאור כסדרו פעמיים בשנה בעריכתו של ד"ר מרדכי נאור.

בגיליון הפותח ממאי 1987 הגדיר שלום רוזנפלד את הפונקציה החברתית הייחודית של העתון היהודי כתחליף להוויה פוליטית שחסרה לעם ישראל במשך שנים רבות. אכן, בשלושים גיליונותיו תרם כתב העת רבות להבנת הקשר המעניין, המורכב והבלתי מפותח בין העתונות ואמצעי תקשורת אחרים ובין הקהילה החברתית, התרבותית, הכלכלית והפוליטית שבה פעלו ואליה התייחסו.

קשר הציל מן השכחה את סיפור תולדותיהם של מאות עיתונים יהודיים ברחבי העולם כמו גם של מו"לים, עורכים, עתונאים ואחרים שספקי במלאכת התקשורת. הופיעו בו מחקרים, מאמרים וסקירות על התחלות העתונות העברית בחולנד במאה ה-17, על עתונות היידיש הענפה במזרח אירופה, על העתונות היהודית במערב אירופה ואמריקה, על עיתונים יהודיים מוכרים יותר כגון הגיזאי כרוניקל והפארווערטס ועל עיתונים מוכרים פחות: ביטאונים יהודיים לעשרותיהם בצפון אפריקה, עתונות יהודית שהופיעה בגיטאות ועתונות שארית הפליטה, כתבי עת ציוניים ואחרים באמריקה הלטינית, ותקשורת יהודית ענפה שפרחה באוסטרליה, פולין, צ'כוסלובקיה, תורכיה, ליטא, קהיר, פריז, ליוורנו, בגדד ועוד ועוד. קשר צייר את דיוקנותיהם של גדולי הכותבים היהודיים בתקשורת המודרנית: היינריך היינה, נתום טוקולוב, תאודור הרצל, אגון ארווין קיש, אליעזר בן-יהודה, זאב ז'בוטינסקי, איתמר בן אבי, רוברט וולטש ואחרים. המתבונן בשלושים הגיליונות אינו יכול שלא לחוש התרגשות ביחס לחיות הרבה שאפיינה את העם היהודי, שהקים במאות השנים האחרונות כלי ביטוי בלמעלה מארבעים שפות – עברית, ערבית, לדינו, יידיש, אנגלית, צרפתית, גרמנית, רוסית, ספרדית ושפות רבות נוספות.

קשר גם סיפר את סיפורן של העתונות והתקשורת בארץ ישראל בשנות היישוב והמדינה; הובאו בו מחקרים על עתונות המתחרה, העתונות המפלגתית והלא מפלגתית, עתונות הסנסציה, העתונות הצבאית, העתונות הערבית, העתונות החרדית, העתונות בשפות לועזיות, עתונות ילדים, עתונות הומור, וכן על אמצעי תקשורת אחרים: הרדיו, הטלוויזיה, הספר, השיר והפזמון, התיאטרון, הקולנוע והאינטרנט. מספר גיליונות הוקדשו לנושאים ייחודיים: היינריך היינה כעתונאי, העתונות היהודית-האמריקנית, דילמת התקשורת בין תרבות גבוהה ותרבות נמוכה, נשים בתקשורת היהודית והישראלית, כלכלה ועתונות יהודית.

בתוך כך התגבשו בגיליונות קשר תובנות חשובות ביחס לתקשורת היהודית ולתקשורת בכלל. ראשית, כתב העת שימש מנוף בהדגשת חשיבותו של העתון ככלי מרכזי בחקר התרבות. זאת, אל מול היחס המזלזל שזכה לו העתון לא אחת כנכס מחקר, בעיקר אל מול הספר והתעודה ההיסטורית.